

O PESMAMA PIONIRA KOJI NISU POSTALI KOMSOMOLCI

**(Boris Rižij: *Dok spavao sam svuda je padao sneg*, preveo sa ruskog Svetislav
Travica, Društvo za afirmaciju kulture Presing, Mladenovac, 2019)**

Jer što je više tuge više je i razuma.

Josif Brodski, Tuga i razum

Život je bit poezije, smrt se u prozu broji.

Boris Rižij

Ma koliko čitali poeziju, o njoj pisali, sigurni već u svoje iskustvo, može nam se dogoditi da budemo demantovani kada, iz dužnosti prema nekome ili nečemu, pročitamo neku knjigu pesama i kada zavolimo pesnika za kojeg nikada ne bismo ni pomislili da bismo ga mogli zavoleti. Tada dobijamo darove poezije.

Knjige nas zatiču sa našim čitalačkim i drugim predrasudama i očekivanjima koji se uvek iznova formiraju ma koliko ih čitanje novih knjiga dovodilo u pitanje. Knjige uostalom i služe tome: da zavolimo ono što smo mislili da nikada ne bismo mogli zavoleti.

Kada me je Svetislav Travica, prevodilac i pesnik, početkom druge decenije ovog veka pozvao da dođem u Jugoslovensku kinoteku u Beogradu na projekciju filma i na književno večer posvećeno ruskom pesniku Borisu Rižiju odazvao sam se pozivu više zbog toga što poštujem ono što radi, a i da se sretnem sa našim zajedničkim prijateljima, nego što sam bio radoznao da nešto saznam o pesniku. Šta bi to moglo da me privuče, pitao sam se, u filmu i stihovima pesnika dvanaest godina mlađeg od mene koji je živeo i radio pred kraj prošlog veka u Jekatarinburgu, nekadašnjem Sverdlovsku, gradu na Uralu, u kojem su inače pobijeni Romanovi, na granici Evrope i Azije, pesniku koji je izvršio samoubistvo u dva deset sedmoj godini objavivši za života dve knjige poezije.

Čak i letimičan pregled prevedenih pesama i zadržavanje na pojedinim stihovima,¹ među kojima je bilo i rimovanih, nisu uklonili moje predrasude koje sam delio, pretpostavljao sam, s jednim delom čitalaca u Srbiji koji strpljivo čekaju da se među stotinama hiljada onih koji pišu, kako bi rekao Derek Volkot, pojavi autentičan pesnik, ukratko, smatrao sam da su se veliki događaji u ruskoj poeziji završili s Brodskim kao poslednjim talasom ruske građanske kulture s kraja devetnaestog i početka dvadesetog veka koji je zapljusnuo

¹ Boris Rižij, *U Rusiji se rastaje zauvek*, Fond princeza Olivera, Beograd, 2011.

Evropu i svet, da su se najveći događaji u ruskoj poeziji, ne računajući Puškina i Ljermontova, već odigrali između dva svetska rata u poeziji Ahmatove, Cvetajeve, Mandeljštama, avangardista i drugih, a u kontekstu ruskog formalizma koji je takođe na svoj način oblikovao i premrežio evropsku, a kasnije i američku i svetsku književnost i nauku o književnosti. Nije li sveprisutna ruka države posekla najbolje, a preostale, drugorazredne, ugušila do obične osrednjosti, setio sam se sentence jednog nobelovca. Ostao sam rezervisan prema ruskoj savremenoj poeziji i pored toga što je do mene redovno stizao časopis *Ruski almanah* koji je preko dve decenije objavljivao, pored poznatih i prevođenih, i mnoge nama nepoznate ili manje poznate ruske pisce i pesnike.

Od tog pesničkog matinea u Jugoslovenskoj kinoteci traje moje odgonetanje poezije i fenomena pesnika Borisa Rižija.

Ono što me je tog popodneva privuklo više od poezije bila je pesnikova biografija. Šta je sve stalo u tih dvadeset i sedam godina!

Iako rođen 1974. u porodici rudarskog inženjera, druguje sa huliganima u fabričkom rejonu Sverdlovsk i sa četrnaest godina, kada počinje da piše prve stihove, postaje šampion u boksu za mlađe juniore tog milionskog grada. Godine 1993. rađa mu se sin, 1997. završava fakultet, a 2000. postaje mlađi naučni saradnik i do kraja života objavljuje osamnaest naučnih radova iz oblasti rudarstva i geologije, 2001. objavljuje dve knjige pesama. Iste godine, 7. maja, izvršio je samoubistvo!

*U svojoj košulji na bazaru
ja nisam patikama trgovao,
i nisam u nekom božanskom liku,
nego u liku nakaza i prodavačica
našao povoda za muziku
svoju – za šuštanje stranica.*

(„Kao i svi sam živeo...”)

Boris Rižij pripada kategoriji pesnika koji nemaju ni genealogiju ni vidljiv „razvoj”, već se jednostavno „dogode” i stižu na svet s već utvrđenom dikcijom i jedinstvenim vlastitim senzibilitetom.

*Ja sam se rodio – neverovatno, čini se –
U lavirintima što krase fabrike šumne,
U zemlji toj plavičastoj, što deli se
Hiljadama godina na lopove i maloumne.*

(„Tako se granit pokriva poledicom...”)

Šta su zapravo Rižijeve pesme? To su ispovesti, o poeziji i pesničkom životu, o dečaćkim katastrofama i nesporazumima, ljubavnim jadima, bračnim nedaćama, očinskoj i supru-

žničkoj savesti, pokajanju; to su slike prizora tranzicijske Rusije između Perestrojke i Putina, svedočanstva o sudbinama ljudi i tragičnoj nemogućnosti da se oslobode mnjenja, navika i oblika socijalističkog života s jedne strane, a sa druge strane, nemogućnosti da se prilagode novim društvenim uslovima, novim, tranzicionima vrednostima i moralu.

No, možemo unedogled tražiti istorijski kontekst u kojem deluje Rižij. Pesnici uticaj trpe i iz prošlosti, svaki je pesnik specifičan slučaj. Obično se intertekstualnost i kontekst suokljavaju prilikom objašnjavanja teksta. I sama stvarnost proizvedena je kulturom koja daje značenja bezobličnosti i haosu iskustva. Upravo taj svet od bezobličnosti i duha pesnik predstavlja, na trenutak nas vraćajući u dramu oblikovanja haosa u lepotu.

*Potonulo sunce nad zavodima,
i breza namah crnu boju uze.
Živeh tu, koristeći se pravima
na smrt, na jesen i na suze.
Ludnice, zatvori, zajednički stanovi,
hruščovke crvene, barake nemoguće,
teški slučajevi, događanja, klanovi,
ubistva, huliganstva, razne tuče.
Dobiju po rebrima armaturom
I, izašavši sa reanimacije,
do same smrti koračaju tmurno,
i piju votku u hladu akacije.
Kakvi su to ljudi, dragi moj bože!
Sede pred ulazima, mrgudni, tmasti.
Ništa pravilnije na svetu ne može
biti od njihovog shvatanja časti.
I bolno je na skveru, pred svima,
čuti iznenada dijalog opominjući:
„Seregu-kvrgu, sa drugovima,
ubili u Tuli, u strašnoj tuči.“*

Za scene svojih pesama Rižij najčešće bira skver, klupe u parkovima ili puste ulice predgrađa u koje često sam, u raznim svojim dobima, ili sa drugovima, ili devojkom, odlazi tramvajem. Ta gradska lutanja najviše i odgovaraju pesniku koji želi da umakne pisanim i nepisanim pravilima grada, njegovoj izveštačenosti, ali koji ne može da podnese ni *prirodnosti* prirode.

*U podne se probudiš – otvoreno okno,
Dvadeset deveti je svetloga maja.
Bože, u vazduhu prah zlatnog sjaja,
A veterani već prevrću domino.*

(„U podne se probudiš – otvoreno okno...“)

Baš takvim mestima, od kojih odvraća pogled i tranzicioni i sovjetski pesnik i umetnik, Rižij udahnuje život. Jer samo pesnik može iskreno da traga za dobrim u platonskom smislu ili za božanskom pravdom – da pronalazi harmoniju i sklad i tamo gde su u zaboravu ideali stvorili ljudsku patnju i nesreću – da bi održao veru da je moguće doći do mesta *gde su isto prošnjak i kralj*, kako bi rekao Jejts.

Samo u poeziji istinskog pesnika možemo videti jedno pored drugog: tragizam i radost, istinu i lepotu, analitički hladno oko i nešto poput verske ekstaze, čuđenje i pobožni ton, misao i nadahnuće, Atinu i Jerusalim, onako kako se u stvarnom životu za čoveka i poja-
vljuju, ali mutno i zbrkano, nepojmljivo, neizrecivo.

*Hoću da krst ostavim. Ne bejah
u dosluhu sa gramatikom života.
Pročitah sudbinu, ali ništa razumeo nisam.
Samo sam se na udarce privikao,
na udarce od kojih, kao zubi,
ispadaju reči iz usta.*

I mirišu na krv.

(„Zaveštanje“)

Jedino poezija može da uhvati stvarnost u određenim istorijskim periodima, najčešće u nesrećnim dobima, i da je pretvori u nešto razumljivo. Jer, i istoričar i naučni materijalista će popisati, odnosno postaviti društvene sile u strukturu, i reći kako je jedna forma menja-
la drugu, kako je s nastankom jedne počela da nestaje druga, ali za individualnu patnju i
žudnju za slobodom i lepotom neće mariti, neće se potruditi da pokaže dijalektiku tuge i
razuma u pesniku. I jedan i drugi će pokušati da ukrote vreme, spoznavajući njegove zakoni-
tosti, značenja, ne bi li predvideli izvesna kretanja u budućnosti i tako predahnuli u sada-
šnjosti. Samo pesnik, međutim, mora istovremeno da osluškuje zastrašujući glas razuma,
kako bi rekao Brodski, ali i da oslobodi Orfeja u sebi, slabost koja ga i čini ranjivim, osetljivim
i vidovitim, koji može unutrašnjim okom da vidi iz datog trenutka i vremena i u prošlost i
budućnost.

*I mislim: u osamdesetoj ste godini
živeli dobro, i sočno psovali,
Jesenjina ste cenili i pili vino.
A mrtvi pretvorili ste se u seni.
U mojoj duši još živi Jesenjin,
SSSR, raspad, domino.*

(„S večeri smo Jesenjina čitali...”)

Pesnik se, uz pomoć Muze, kćeri Zeusa i Mnemozine, okreće neviđenoj i prečutanoj prošlosti. Jer poezija mora da stvori vreme, da nas uveri, svaki put iznova, da ono protiče, da ima svoje pre i posle, da se u pesmi upravo to događa – oživljava, budi se uspavana ili mrtva sadašnjost. Taj imperativ je sve jači zbog vremena koje gubi dubinu, koje se sve više ispoljava kao površina, površina ekrana. Poezija mora da se smesti između istorije i njenog prikazivanja, između fotografije i sećanja.

Rižij krajnje trezveno gleda u prošlost ne falsifikujući je, što pesnici neretko čine čak i nesvesno pa i onda kada je opasnost – da će neko, u komitetu, u partiji ili sam vođa pročitati nešto što im se ne bi svidelo – zaista prošla, i onda kada partije, komiteta ni vođe više nema.

Boris Rižij se služi i klasičnim ili neoklasičnim izrazom a ništa, po Brodskom, u toj meri ne otkriva pesnikove slabosti kao klasični stih. Samo su istinski pesnici istovremeno i arhaični i moderni.

Pojedine Rižijeve pesme zazvuče sentimentalno i patetično. Ali zašto Rižiju i ruskim pesnicima uopšte pristaje patetika, a srpskim ili pesnicima nekog drugog jezika ne pristaje? Nemam odgovor na to pitanje. On verovatno leži u osobenostima, melodičnosti i ritmici nekog jezika, pesničkoj tradiciji, meri patetike i sentimentalizma do koje jezik poezije stiže, ko zna u čemu. Uvek, međutim, kada je Rižij u pitanju, osećamo kako pesnik govori ne ono što je odlučio da oseća, ili ono što bismo od njega očekivali da oseća, već ono što pouzdano oseća. U neizvesnosti drame sukoba autora i čitaoca (naratora, onog koji govori stihove autora) u pesmi se, uostalom, uvek pokazuje snaga pesnika. Autor mora uvek da stvara novog naratora (čitaoca), po cenu da ne izgubi starog. Narator je u univerzumu čitalaca (horizont očekivanja), a autor u predelima (nepredvidivog) duha, ali koji mora doći do reči.

*Mi besmo poslednji pioniri.
Mi komsomolci postali nismo.
Napunili četrnaest –
Marame skinuli
I postali ništa: zvezde, pahuljice.
Iskrice što lete sa cigareta,
Laki poljubac na mrazu,
Ali ne i pesme one, što grmele su
Sa zvučnika, naročito prvog maja.*

(„Mi besmo poslednji pioniri...”)

Kao pesnik, Rižij se otvorio za marginu sovjetskog i ruskog društva, ali i za veliku tradiciju ruske književnosti. U Rižijevim svojevrsnim bluz pesmama o rastancima, ljubavnom gubitku, pojedinačnim tragičnim sudbinama, lutanjima, poezija ostaje jedini način iskupljenja, jer su i praktikovanje vere i sama religioznost predugo bili udaljeni od sovjetskog čoveka, dok su s druge strane dovedeni u pitanje i sami ideali društva zasnovanog na naučnom materijalizmu, čiji ostaci, fraktali, kao aveti, kao znaci oslobođeni referenta još uvek

opsedaju ljude. Upravo u takav svet pesnik odlazi tramvajem broj 10, pronalazeći u njemu lepotu i sjaj života.

*Ako u prošlost – onda bolje tramvajem
Sa zvonom i sa susedom na štakama,
Sa đakom i tetkom što putuje sama
I sa lišćem topole što trči za nama.*

*A, onda – posle pet ili šest stanica,
Sići ćemo u osamdesete godine:
Sleva fabrika stoji, zdesna turbine.
Nemoj da gasiš. Zapali, ove su fine.*

*Zašto skeptički mumlaš – ne znam:
– Sve je to iz Nabokovljeve proze –
– On je visokog roda, a mi sačuvaj bože. –
Osmehni se, nek suze ti lice ne rose.*

*Stigli smo, evo, i do naše stanice:
Tu plakati vise, tamo se transparent klata.
Nebo plavičasto, zastave, prizori poznati,
Nečiju sahranu tiha muzika prati.*

*Zasviraj zubima tim starcima
I udalji se uz muziku, koraka laka,
U jakni kožnoj navučenoj na brzaka,
Po toj ulici većitih rastanaka.*

*Po ulici večne tuge, pred ogradom
Rodne kuće, stapajući svoj lik
Sa listopadom, na samoću nalik,
Vrati se kao ubijeni vojnik.*

(„Ako u prošlost – onda bolje tramvajem...”)

Epohalni udes, napuštenost i nedovršenost, to što su bili pioniri u jednom, i nisu postali komsomolci već se našli u drugom univerzumu, to je diskontinuitet koji usložnjava druge diskontinuitete, nešto što bitno određuje sudbinu ovog pesnika.

*Komsomolske su šumile mase,
Po garažama su pušili pioniri.
Posle zadnjeg časa, zna se,
Da nađemo se na skver smo jurili.*

(„Elegija za Elu”)

Rižij je, retko spominjući ruske pesnike, osećajem ovladao tradicijom ruske poezije, koju ponekad i komentariše, svestan da piše posle velikih pesnika.

*„A onoj je omiljen Pasternak“,
reče mi prijatelj kad me je sreo.
Naučih napamet „Februar“, pa ipak,
ja sam Puškina više voleo.
A njoj sam rekao: „Volim i cenim
pesnika Pasternaka.“ I, odmah potom,
postadoh porno-heroj istog dana.
I svaki put pocrvenim od srama,
kad god prelistavam plavi tom.*

(„A onoj je omiljen Pasternak“)

Rižij poznaje rusku poeziju, to je jasno, ali je na čudesan način, iako do srži ruski pesnik, drži na distanci. On s lakoćom integriše u svoj pesnički izričaj mitove, književnu tradiciju, kulturu i savremeni život, tranziciju, on je (narator ili glas) uvek neposredno u životu, u susjedstvu njegove lepote, ali i njegovih užasa. U jednom biću istovremeno su i životna zrelost i mladost koja ne može da se potvrdi do kraja zbog društvenih konvencija, ograničenja epohe i podneblja gde se odigrava, to jest piše.

*Duga je u životu svaka staza.
Šta je ruski bog, ja bih da saznam.
Naravno ja
ću se vratiti. Neću se vratiti nikada.
U Rusiji nikome nema povratka.
Dušo moja,*

*doći ću. Makar za hiljadu godina.
Kakva sitnica, kakva tuga naivna –
mi se zauvek
praštamo. Ne daj da suza sleti.
Da, doći neću. Očigledno ću i umreti
mnogo pre.*

(„U Rusiji se rastaje zauvek“)

Poezija je za pravog pesnika jedan, ili jedini način mišljenja, u prednosti nad drugima zbog svoje brzine, zbog mogućnosti iznenadnog saglasja s duhom i brzog otesanja sa sebe tereta jezika i fantazama drugih, zbog mogućnosti da vizija izmiri suprotstavljenosti u pesniku. U tom smislu on je zavisnik od pisanja stihova. Međutim, groznica u pesniku nastaje kada on shvati da izraz uvek kasni za iskustvom, i da najviše što može da uradi jeste da to uvek ima na umu, da o tome svedoči kako bi uspeo da sačuva nešto od svog nese-

mantičkog kontinuuma. Da istovremeno radi na iluziji i na deziluziji. Jer, što je više tuge više je i razuma. Za takvog pesnika poezija ne služi izbegavanju realnog sveta, već je pokušaj da mu se udahne duša. Poezija u takvom životu postaje *duh koji traži telo, a pronalazi reči* (Brodski).

Rižij je i plemenit i surov, poput Sergeja Čudakova, velikog ruskog neoficijelnog pesnika, i pesnik bandit, ali i sentimentalni pesnik, starmali pesnik pionir, neostvoreni komсомоlac, rastrzan između čežnje za domom, bračnom i porodičnom idilom i čežnjom za nespутanom, ali tragičnom slobodom ljudi na margini u već prežaljenom, vremenu perestrojke, na kraju istorije. On je i pesnik kraja utopije, poslednji sovjetski pesnik, kako se govorilo, koji ne odbacuje jarnosno tu utopiju, ne likuje nad njenim krajem, naprotiv, dopušta da mu ona umire na rukama, i to umiranje njeno u njegovim pesmama je blistavo i tragično svedočanstvo ruske kulture i poezije jednog doba.

*Znam u Rusiji je neveselo užasno.
U njoj veseli ljudi žive prosto onako.
Živeti tu je strašno, otići je nečasno,
piti za dušu i moliti se s prvim mrakom.*

(„Otići ću u severni grad kakav...”)

Rižij je rastao sa svešču o kraju socijalizma. Spoznaja tog velikog diskontinuiteta podarila mu je i opteretila ga u ranoj mladosti iskustvom odraslog čoveka i saznanjem, brzo stečenim, o onome što mu je prethodilo i o onome što dolazi. Iskustvo umiranja jednog sveta u kojem je tako voleo život u kome je *tako lepo i tako loše živéo*.

*Svet će se začas izmeniti, iz temelja,
A ja uvek isti. Kuda ću sred ove zime?
Okrećem sve brojeve starih prijatelja,
A tamo odavno drugi žive, psujući me.*

(„Izadah iz kina, napolju već sneg leži...”)

Iako deluje u pukotini između onoga što će se gotovo izvesno desiti i onoga što bi voleo da se desi, pesnik nas zadržava u tom stanju neizvesnosti s tragičnom nadom u razrešenje odnosa tuge i razuma u pesniku i u nama. To što je u pukotini vremena i svojevrсноj istorijskoj crnoj rupi nedogađajnosti, ne ograničava pesnika jer je njegov svemir veći od onog realnog, kako bi rekao Robert Frost, i u njemu se pesnik može beskrajno kretati. Otuda dolazi snažna uverljivost u pesmama istinskih pesnika, od samog pesnikovog daha s kojim i mi dišemo dok čitamo.

*Tih bajoslovnih godina je znalo
pivo nam vazduhom postati,
i ko vazduh je umelo nestati,
ali se ponekad nanovo javljalo.*

*Pred radnjom svake večeri klete,
stajali smo, tiho pričali veseli:
„Kako smo lepo mi loše živeli“,
pušeći na vetru cigarete.*

*I sav u privlačnosti nekoj,
premda je sačinjen grubo,
na par koraka od nas daleko,
život se odražavao tupo.*

*I samo će nebo možda hteti,
da gleda uporno i nežno,
one što se odnose neoprezno,
prema divnom glagolu „živeti“.*

(„Tih bajoslovnih godina je znalo...”)

To je za pesnika tragično i nepodnošljivo: kada on, pošto je prorok po definiciji, spozna i vidi propast i kraj, ne samo ideje i ideala, nego i onog konkretnog u sudbini pojedinca, kada ne može da zaustavi istoriju u njenom trošenju ljudi, kada se njeno preteško breme svali na pesnika. Jer, tragedija je u stvari neželjeno Vreme u kome se buduće vreme ljubavi zamenjuje budućim vriskom smrti.

*Svima je svejedno, meni poodavno,
ma, može bilo kuda.
Naslednost plus nespokojstvo
neslavno –
i duša spokojna, luda.*

*Tako lagano, spokojno po orbiti,
plovi bolnica.
Voljeni, vi samo pogledajte
na naša lica.*

(„Kroz prozor sneg trijumfalni...”)

Jer, šta je Rusija? Koliko samo ljudi pokušava da odgovori na to pitanje danas. Meni je, dok sam čitao Rižijeve stihove, palo na pamet da je Rusija Evropa produžena ka Aziji, i da je to naslanjanje jedne na drugu, baš tamo gde se pesnik pojavio, ostalo zagonetno.

Ispostavilo se da je bilo mnogo lakše: pružiti ljudima dobro obrazovanje i približiti ih najvišim kulturnim sferama nego im dati pristojan stan i odeću, hranu, napisao je, govoreći o sovjetskom dobu, Aleksandar Zinovjev u *Poletu naše mladosti*. Mogli bismo da kažemo kako je to bilo podlo, ili da budemo cinični pa da primetimo kako istorija ponekad nasumično učini dobru stvar duhu, koji jedini pretrajava.

*Rusijo, šalom!
Rođena, pasja, Rusijo!
Ljubio bih – možda,
pisao, kako i valja, krvlju.
Ja stvarno nisam fin,
ja sam, prosto, bespomoćan.
Voleti te treba
Ogromnom, životnom ljubavlju.
Ja sam te otvorio, kao
kutiju konzerve i usne sam posekao.*

(„Rusijo, šalom...”)